

เจดีย์ สถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนา

PAGODA AND ARCHITECTURE IN BUDDHISM

พระสุนันท์ สุธมโม (โยธนาไม)¹ และ พระมหามิตร ฐิตปณฺโญ²

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

PhraSunan Suthammo (Yothanami)¹ and Phramaha Mit Thitapanyo²

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon kaen Campas, Thailand^{1,2}

Corresponding Author; E-mail: sunanyothanami@gmail.com

บทคัดย่อ

เจดีย์เป็นสิ่งที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระอัฐิธาตุของพระอรหันตสาวก พระมหาเถระบูรพาจารย์ พระบรมธาตุของพระมหากษัตริย์ อัฐิบรรพบุรุษและบุคคลสำคัญที่เคารพนับถือ เจดีย์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้านี้เรียกว่าพุทธเจดีย์ ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นโดยมีต้นกำเนิดมาจากเนินดินฝังศพในประเทศอินเดีย มีรูปทรงคล้ายลอมฟางหรือโอคว่ำมียอดแหลม ซึ่งในสมัยก่อนพุทธกาลได้มีประเพณีการถวายพระเกียรติแด่พระมหากษัตริย์ที่สวรรคตหลังจากกการถวายพระเพลิงแล้วก็สร้างสถูปเจดีย์สำหรับเก็บอัฐิไว้เพื่อให้มหาชนได้สักการบูชา และวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ก็ได้รับการปฏิบัติต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยวิธีการคล้ายคลึงกัน ก่อนจะพัฒนาการกลายมาเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าและอรหันตสาวก ซึ่งแต่ละประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาแล้วล้วนแล้วแต่มีศิลปกรรมการก่อสร้างเจดีย์ที่แตกต่างกันออกไปอย่างหลากหลาย

คำสำคัญ: เจดีย์; สถาปัตยกรรม

* ได้รับบทความ: 29 พฤศจิกายน 2562; แก้ไขบทความ: 29 ธันวาคม 2563; ตอรับตีพิมพ์: 30 ธันวาคม 2563

Received: November 29, 2020; Revised: December 29, 2020; Accepted: December 30, 2020

Abstract

The Pagoda is contains the Buddha's relics, Phra Maha Thera, Relics of the King, Ancestors and important people who respected. The pagoda associated with this Buddha is called the Buddhist Pagoda. Pagoda is architecture built from the origin of a burial mound in India. The pagoda has shaped like a straw or an upside-down cape. Before Buddha's time, it has traditionally been the glory of the king died. After the cremation of the fire, then, and they quilted a stupa for keeping the relics for the public to worship. And the Culture was treated to the Lord Buddha in a similar way. Before developing into a symbol of Buddha and the Phra Maha Thera. But other Buddhist country has difference of Architectures.

Key words: Pagoda; Architecture

บทนำ

"เจดีย์ เป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อการเคารพบูชาพระลิกถึงบุคคลที่ควรบูชา ในพระพุทธศาสนาจุดประสงค์ของการสร้างเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธองค์ ตลอดจนพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา สถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ปัจจุบัน วัดที่มีศักยภาพมีทุนทรัพย์มาก สามารถสร้างเจดีย์ขนาดใหญ่ได้ โดยพื้นที่ภายในนั้นสามารถใช้สำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ อัฐิธาตุของบูรพาจารย์และคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เจดีย์จึงเป็นสถาปัตยกรรมประเภทอนุสรณ์สถานประเภทหนึ่ง คนทั่วไปเรียกว่าพระเจดีย์ เพราะเป็นสังเวชนียสถาน ดังที่ปรากฏหลังพุทธปรินิพพานเมื่อถวายพระเพลิงพุทธสรีระแล้ว พระราชาแห่งแคว้นมคธ พวกเจ้าแห่งลิจฉวีและพวกเจ้าแห่งศากยะชาวกบิลพัสดุ์เป็นต้น ได้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุเป็น 8 ส่วน แล้วได้สร้างเจดีย์สถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้น โทณพราหมณ์ไม่ได้ส่วนแบ่งแต่ได้ทะนันทที่ใช่แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ท่านก็ได้สร้างเจดีย์สถูปบรรจุไว้ ส่วนพระอังการนั้นพวกเจ้าแห่งมัลละผู้ครองกรุงกุสินาราได้ทำเจดีย์บรรจุไว้เพราะไม่ได้ส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุเช่นกัน หลังจากสร้างเจดีย์สถูปสำเร็จก็จัดให้มีการเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ จากเหตุการณ์ครั้งนั้น จะเห็นได้ว่าการสร้าง

เจดีย์สถูปพร้อมกัน รวมเป็น 10 แห่ง แบ่งเป็นบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ 8 แห่ง บรรจุพระอังคาร 1 แห่ง และบรรจุพระอัฐิพระบรมสารีริกธาตุ 1 แห่ง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2539))

ในกาลต่อมาบุคคลทั่วไปก็ยังนิยมสร้างเจดีย์สำหรับใช้เป็นที่บรรจุอัฐิของบรรพบุรุษ บุคคลที่เคารพนับถือไว้สักการบูชา อีกทั้งยังมีความสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้าสืบค้นประวัติศาสตร์ความเป็นมาพัฒนาการทางด้านงานศิลปการสร้างเจดีย์ที่ต่อเนื่องกันมาในแต่ละยุคสมัยโดยไม่ขาดสายจากรุ่นสู่ รุ่น เป็นเครื่องหมายที่บ่งบอกถึงความศรัทธาอย่างแรงกล้าต่อพระพุทธศาสนาของพุทธบริษัท ก่อให้เกิดสถาปัตยกรรมงานพุทธศิลป์ที่งดงามและทรงคุณค่าต่อพระพุทธศาสนาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ความหมายและความสำคัญของเจดีย์

1. ความหมายของเจดีย์

เจดีย์ หมายถึง สิ่งก่อสร้างหรือสิ่งของที่สร้างขึ้น เพื่อเป็นที่เคารพบูชาระลึกถึงบุคคลสำคัญและคัมภีร์สำคัญทางศาสนา สถูป หมายถึง สิ่งก่อสร้างเหนือหลุมฝังศพ หรือสร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิธาตุของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เพื่อให้ลูกหลานและผู้เคารพนับถือได้สักการบูชา ถือกันว่ามีบุคคลที่ควรบรรจุอัฐิธาตุไว้ในสถูปเพื่อเป็นที่สักการะของมหาชนอยู่เพียง 4 พวก เรียกว่า ฐูปารหบุคคล ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระเจ้าจักรพรรดิ สถูปกับเจดีย์จึงมีความหมายต่างกัน กล่าวคือสถูปจะมีความหมายที่ใช้เฉพาะสิ่งก่อสร้างในทางสถาปัตยกรรม ส่วนเจดีย์จะกินความหมายกว้างกว่า คือหมายถึงสิ่งก่อสร้างในทางสถาปัตยกรรมและมีความหมายรวมถึงวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่ควรแก่การสักการบูชา เช่น พระพุทธรูป วิหาร พระไตรปิฎก ฯลฯ แต่เจดีย์ที่มีความหมายตรงกับสถูปก็คือเจดีย์ประเภทธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างเพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ดังนั้นคำว่าสถูปและเจดีย์ จึงมีเป้าหมายในการสร้างที่ต่างกัน

พระธาตุ หมายถึง อัฐิ (กระดูกที่เผาแล้ว) ของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ ถ้าเป็นอัฐิของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พระบรมสารีริกธาตุ หรือพระบรมธาตุ ถ้าเป็นอัฐิพระอรหันต์ เรียกว่า พระธาตุ แต่โดยทั่วไปแล้วจะเรียกรวม ๆ ว่า พระธาตุ การสร้างเจดีย์ หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วการสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ จึงได้เป็นที่แพร่หลายดังมีหลักฐานเหตุการณ์ที่มีการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุระหว่างกษัตริย์

แคว้นต่างๆซึ่งมีโพนพราหมณ์เป็นผู้แจกเพื่อนำไปสร้างเจดีย์ไว้ในบ้านเมืองของตน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2539))

การสร้างเจดีย์จึงเป็นพุทธประสงค์ของพระพุทธเจ้าโดยตรงพระพุทธเจ้าทรงตรัสกับพระอานนทีก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า พวกเขายังปฏิบัติต่อสรีระพระตถาคตเหมือนอย่างที่เราปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ พึงสร้างสถูปของตถาคตไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง ขนเหล่าใดจักยกกระเปียบดอกไม้ ของหอม หรือจตุรณ จักก่อฉัตร หรือจักทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้น การกระทำนั้นจะทำได้เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่ชนเหล่านั้นตลอดกาลนาน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2539) และยังเป็นประเพณีนิยมที่สร้างขึ้น เพื่อวัตถุประสงค์ในการสักการบูชาด้วย พระเจดีย์สถูปจึงเป็นสถาปัตยกรรมประเภทอนุสรณ์สถานประเภทหนึ่ง ซึ่งคนทั่วไปเรียกว่าพระเจดีย์เพราะแปลความหมายของคำว่าเจดีย์ว่าสิ่งที่มีความสำคัญควรแก่การบูชา ความจริงแล้วคำว่าเจดีย์หรือเจดีย์นี้มีใช้ชื่อสิ่งก่อสร้างประเภทนี้ หากแต่โดยเป็นไปตามความเข้าใจกันของหมู่ชนทั่วไปจึงเรียกสิ่งก่อสร้างนี้ว่าเจดีย์ ซึ่งที่ถูกต้องเรียกว่าสถูป เพราะเป็นสังฆเวณียสถาน เป็นเครื่องอุทิศทางศาสนาและที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ โดยที่พระบรมสารีริกธาตุนั้นหมายถึงพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้าซึ่งพระพุทธศาสนิกชนจะมีความเชื่อถือในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในพระบรมสารีริกธาตุนั้น และสักการะเพื่อน้อมขอพระบารมีให้คุ้มครองตนเองให้แคล้วคลาดจากอันตราย ซึ่งการนับถือพระบรมสารีริกธาตุในอินเดียราวพุทธศตวรรษต้นๆ ไม่ได้ให้ความสำคัญด้านความศักดิ์สิทธิ์เช่นนี้ แต่เป็นการให้นับถือเพื่อเป็นการให้รำลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระคุณ 3 ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และมหากรุณาธิคุณ (พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา, 2547 : 4)

ประเพณีการสร้างเจดีย์สมัยหลังพุทธกาล พระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 3 ณ วัดอโศการาม เมื่อเสร็จพิธีสังคายนาได้ส่งสมณทูต 9 สายไปประกาศพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ โดยการถวายคำแนะนำของพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ในส่วนของพระองค์เองพระเจ้าอโศกมหาราชได้เสด็จจาริกแสวงบุญไปในที่ต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์พระพุทธเจ้าหรือพุทธสาวกที่สำคัญ เช่น เป็นสถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนาและปรินิพพาน พร้อมกันนั้นได้ทรงสร้างสถูปและเสาอศกประดิษฐานไว้ในที่นั้นๆ เพื่อเป็นที่สักการบูชาของคนในถิ่นนั้นๆ และเป็นเครื่องชี้ให้คนรุ่นหลังได้รู้ว่า ณ ที่แห่งนี้มีความสำคัญในฐานะเป็นสถานที่พระพุทธเจ้าประสูติตรัสรู้เป็นต้น สันนิษฐานได้ว่าประเพณี

นิยมในการสร้างเจดีย์เกิดขึ้นและถือปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช นั่นเอง ข้อมูลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาบอกว่าพระเจ้าอโศกมหาราชทรงรับสั่งให้สร้างสถูปประดิษฐานไว้ทั่วชมพูทวีปเป็นจำนวน 84,000 องค์ มีใจความว่า พระราชาทรงรับสั่งให้นายช่างสร้างมหาวิหาร ชื่อว่า อโศการาม แล้วก็ทรงตั้งภักดีไว้เพื่อถวายภิกษุหกแสนรูปอีก และทรงรับสั่งให้สร้างพระวิหาร 84,000 หลังซึ่งประดับด้วยพระเจดีย์ 84,000 องค์ไว้ในพระนคร 84,000 แห่งทั่วชมพูทวีปทั้งสิ้น โดยความชอบธรรมนั่นเอง หาใช่โดยไม่ชอบธรรมไม่ ได้ยินว่า ในวันหนึ่ง พระราชาทรงถวายมหาทานที่ อโศการาม ประทับนั่งอยู่ในท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งนับได้ประมาณหกแสนรูป ทรงปวารณาสงฆ์ด้วยปัจจัย 4 แล้วตรัสถามปัญหานี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ! ชื่อว่าพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว มีประมาณเท่าไร พระสงฆ์ถวายพระพรว่า มหาบพิตร ชื่อว่าพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วนั้น ว่าโดยองค์ มีองค์ 9 ว่าโดยชั้น มี 84,000 พระธรรมชั้น พระราชาทรงเลื่อมใสในพระธรรม แล้วทรงรับสั่งว่า เราจักบูชาพระธรรมชั้นแต่ละชั้นด้วยวิหารแต่ละหลังๆ ดังนี้ ในวันเดียวเท่านั้นได้ทรงสละพระราชทรัพย์ถึง 96 โกฏิ แล้วได้ทรงบังคับพวกอำมาตย์ว่า ไปเถิดพณาย! พวกท่านเมื่อให้สร้างวิหารในนครแต่ละนคร จงให้สร้างพระวิหาร 84,000 หลังไว้ในพระนคร 84,000 นครเถิด ดังนี้ ส่วนพระองค์เองได้ทรงเริ่มการงานเพื่อประโยชน์แก่อโศกมหารวิหารในอโศการาม พระสงฆ์ได้ให้พระเถระชื่อว่าอินทคุตตะเถระ ผู้มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก สันอาสวะแล้ว เป็นนวกัมมาธิฐฐายี พระเถระได้ยังการงานที่ยังไม่สำเร็จนั้นๆ ให้แล้วเสร็จด้วยอำนาจของตน. พระเถระได้ให้การสร้างพระวิหารสำเร็จลง 3 ปี แม้ด้วยอำนาจอย่างนั้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539))

2. ความสำคัญของเจดีย์

เจดีย์ในพระพุทธศาสนามีความสำคัญเพราะสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อัฐิธาตุของพระอรหันตสาวก อัฐิของพระเถระบูรพาจารย์ อีกทั้งยังใช้เป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนาเพื่อให้เหล่าบรรดาพุทธศาสนิกชนได้ใช้เป็นสถานที่เคารพสักการะและระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ดังต่อไปนี้

1) ความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาเพราะมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า สร้างขึ้นเพื่อให้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย เป็นปูชนียสถาน เป็นมิ่งขวัญคู่บ้านคู่เมือง เป็นที่กราบไหว้บูชาของพุทธบริษัท บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาและจิตใจของพุทธศาสนิกชน

2) ความสำคัญต่อบรรพบุรุษสร้างขึ้นเพราะมีความสำนึกในคุณความดีของบรรพบุรุษ คนโบราณนิยมที่จะสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุอัฐิธาตุของบรรพบุรุษ โดยมีความเชื่อกันสืบต่อกันมาว่าในเจดีย์ที่มีชั้นส่วนกระดูกบรรพบุรุษที่พวกตนสร้างขึ้นนั้น มีดวงวิญญาณของบรรพบุรุษสถิตอยู่ ด้วยเหตุนี้เองอนุชนคนรุ่นหลังจึงนิยมสร้างเจดีย์ซึ่งส่วนใหญ่จะพบเห็นได้ตามวัดวาอารามทั่วไป เพื่อเป็นที่บรรจุอัฐิธาตุคนในครอบครัวที่เสียชีวิตไปแล้ว เป็นการจะยกย่องเชิดชู ประกาศคุณความดีของท่านเหล่านั้น เป็นการแสดงกตัญญูกตเวทิตาธรรม (พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา, 2547 : 25)

3) มีความสำคัญต่อความเลื่อมใสศรัทธา เพราะเจดีย์เป็นสัญลักษณ์แห่งยิ่งใหญ่ ความดีงาม เป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนา ในอดีตคนโบราณเมื่อว่างจากภารกิจการทำงานก็จะพากันสร้างวัด สร้างเจดีย์ ด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กันออกไป แต่โดยสรุปแล้วล้วนเป็นวัตถุประสงค์เชิงศาสนาทั้งหมด บางกรณีจิตใจของคนในชุมชนแตกสลายไร้ความสามัคคี ไม่รู้จะเอาอะไรเป็นศูนย์รวมจิตใจ ก็สร้างเจดีย์ขึ้นมาเป็นศูนย์รวมจิตใจ บางกรณีชุมชนไม่มีแดนศักดิ์สิทธิ์เป็นที่บูชาสักการะ เพราะอยู่ไกลวัด หรือในวัดมีแต่พระภิกษุสามเณร ซึ่งก็เป็นที่เคารพสักการะได้ในฐานะเป็นปูชนียบุคคล คือเป็นบุคคลมีชีวิตจิตใจเหมือนกัน ไม่เหมือนกับเจดีย์ กราบไหว้บูชาพระภิกษุสามเณรกับกราบไหว้บูชาเจดีย์ ย่อมให้ความรู้สึกแก่คนกราบไหว้บูชาต่างกันเจดีย์ที่สำคัญในประเทศไทยล้วนมีพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบรรจุอยู่ หรือมีพระบรมธาตุ พระธาตุบรรจุอยู่

4) มีความสำคัญต่อบุคคล เพราะเป็นที่พึ่งทางใจเป็นแหล่งทัศนศึกษาทางประวัติศาสตร์ พุทธศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ โดยรอบเจดีย์พระบรมธาตุมักจะมีภูมิประเทศสงบ สวยงาม และร่มรื่น เป็นแหล่งอธิษฐานบารมีธรรม และปฏิบัติธรรม ทั้งสำหรับนักบวชและฆราวาส

5) มีความสำคัญต่อชุมชน เพราะเป็นศูนย์รวมใจของประชาชนในชุมชนต่างๆ เป็นกระจกสะท้อนวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ของท้องถิ่น เป็นศูนย์กลางในการอนุรักษ์ประเพณีของท้องถิ่น เป็นแหล่งเชิดหน้าชูตาของชุมชน เป็นแหล่งปฏิบัติธรรมและอธิษฐานบารมีร่วมกันของคนในชุมชน

6) มีความสำคัญต่อประเทศ เพราะเจดีย์เป็นปูชนียสถานสำคัญทางศาสนา เป็นแหล่งกระจายวิมุตติธรรม (นิพพานธรรม) ช่วยเกื้อหนุนให้ประเทศสุขสมบูรณ์ บริบูรณ์ อยู่รอดปลอดภัยจากมารภัย (อภุศลธรรม) นานับประการ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของ

ปีที่ 7 ฉบับที่ 4 ประจำเดือนตุลาคม – ธันวาคม 2563

ประเทศ (ผู้ที่มีประสบการณ์และเข้าถึงบาร์มี อาณาภพของพระบรมธาตุมักจะกล่าวกันว่าการเดินทางที่คุ้มค่าที่สุด ไม่สูญเสียไปกับเวลาและทรัพยากรที่เสียไป ก็คือการเดินทางไปนมัสการและรับบารมีกุศลธรรมกับบรมธาตุนั่นเองเป็นที่เชิดหน้าชูตาแก่นานาประเทศถึงอารยธรรมอันสูงส่งมายาวนานของชนชาติ

7. มีความสำคัญต่อโลกและจักรวาล เพราะเป็นแหล่งกระจายวิมุตติธรรม กุศลธรรม คลื่นพลังงานฝ่ายกุศลทั้งหลายอันจะช่วยค้ำจุนโลก ที่พระพุทธองค์ใช้ในการขยายและดำรงศาสนาให้ครบ 5,000 ปี (อ.ปริกัทร, 2539 : 12)

จึงเห็นว่าเจดีย์มีความสำคัญในการสืบทอดพระพุทธศาสนาอยู่ไม่น้อย เพราะเจดีย์นั้นได้บ่งบอกถึงประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาและประวัติบุคคลสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์ การสร้างเจดีย์ถึงแม้ว่าจะมีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน แต่ก็มีเป้าหมายค่อนข้างที่จะตรงกัน นั่นก็คือมีวัตถุประสงค์เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจและให้เป็นที่สักการบูชาของพุทธบริษัท สิ่งเหล่านี้ได้สืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น จนกลายมาเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความโดดเด่นในปัจจุบัน

ประเภทของเจดีย์

เจดีย์ในพระพุทธศาสนา มีตำรากำหนดว่าเป็น 4 อย่างต่างกัน คือ ธาตุเจดีย์อย่าง 1 บริโภคเจดีย์อย่าง 1 ธรรมเจดีย์อย่าง 1 อุเทสิกเจดีย์อย่าง 1 ปรากฏอยู่ในหนังสือเก่า เช่น มหาปริณีพพานสูตรและมีลินทปัญหเป็นต้น มูลเหตุที่จะเกิดเจดีย์นั้น ว่าเมื่อพระองค์ทรงประจวบใกล้จะเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน ณ ดงไม้สาละในแขวงเมืองกุสินารา พระอานนทเถระเจ้าผู้เป็นพุทธอุปัฏฐาก ทูลถามถึงการที่พระพุทธสาวกจะควรปฏิบัติต่อพระพุทธศรีระฉันใด มีพระพุทธฎีกาตรัสว่า ให้พระภิกษุทั้งหลายมุ่งหมายดับทุกข์ดับกิเลสอันเป็นประโยชน์แห่งตนเถิด อย่าเป็นกังวลด้วยการบูชาสรีระของตถาคตเลย พวกกษัตริย์และฆราวาสทั้งหลายเขาคงทำมาปนกิจ แล้วสร้างสถูปบรรจุสรีระธาตุเหมือนอย่างพระเจ้าจักรพรรดิแต่ก่อนมาดังนี้ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2510 : 3) คำว่า“เจดีย์” ในยุคดั้งเดิมมีนัยกว้างขวางครอบคลุมถึงสิ่งที่ควรเคารพนับถือบูชาหลายอย่างดังที่กล่าวแล้ว โดยสรุปมี 4 ประเภท คือ

1. ธาตุเจดีย์ สิ่งก่อสร้างที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิ คือ ข้าวพระพุทธองค์เสด็จเข้าสู่พระนิพพาน และถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ณ เมืองกุสินารา

นารา ทราบไปถึงเมืองอื่น เจ้าเมืองที่ล้อมใส่ในพระพุทเจ้าหลายเมืองด้วยกัน ต่างให้ไปรับพระบรมธาตุ เพื่อจะเชิญไปประดิษฐานไว้ให้มหาชนบูชา ณ เมืองของตน เห็นพวกมัลลกะ กษัตริย์เมืองกุสินาราไม่ยอมให้ ข้างเจ้าเมืองอื่นก็จะเอาให้ได้ เกือบจะเกิดการรบกันขึ้นหาก โทณพราหมณ์ว่ากล่าวเกลี้ยกล่อมจึงปรองดองกัน แบ่งพระบรมธาตุออกเป็น 8 ส่วน แล้วแจกไปยังที่ต่าง ๆ แห่งละส่วนตามปรารถนา คือ

1) พระเจ้าอชาตศัตรู ได้ยังเมืองราชคฤหมหานครอันเป็นราชธานีของมคธราชในสมัยนั้น (เดิวนั้นเรียกว่าแขวงราชะเคีย) ส่วน 1

2) กษัตริย์สัถยราช พระญาติวงศ์ของพระพุทเจ้าได้ไปยังเมืองกบิลพัสดุ์ (เดิวนั้นเรียกว่าแขวงภูอิละอยู่ในเนปาลราช) ส่วน 1

3) กษัตริย์ลิจฉวี ได้ไปยังเมืองเวสาลี (เดิวนั้นเรียกว่าแขวงเพสาร์ท) ส่วน 1

4) กษัตริย์ถูลิยะ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าบุลี ได้ไปยังเมืองอัลกัปปะ ส่วน 1

5) มหาพราหมณ์ผู้ครองเมือง ได้ไปยังเมืองเวฏฐทีปกะ ส่วน 1

6) กษัตริย์โกลิยะ ได้ไปยังรามคาม (เดิวนั้นอยู่ในเขตเนปาลราช) ส่วน 1

7) มัลลกษัตริย์เมืองปาวา ได้ไปยังเมืองปาวา (เดิวนั้นเรียกว่าแขวงปัทระโอนะ) ส่วน 1

8) มัลลกษัตริย์เมืองกุสินารา ได้ไว้ ณ เมืองกุสินารา (เดิวนั้นเรียกว่าแขวงกาเสีย) ส่วน 1

พระบรมธาตุที่แจกไปครั้งนั้น ต่างเมืองต่างก็สร้างพระสถูปเป็นที่ประดิษฐานไว้ จึงเกิดมีพระธาตุเจดีย์ขึ้น 8 แห่ง เป็นปฐมด้วยประการฉะนี้ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2510 : 4-5)

ธาตุเจดีย์นั้นเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและอัฐิธาตุของพระอรหันตสาวกซึ่งเป็นหนึ่งในพุทธเจดีย์ทั้งสี่ ยังเป็นที่เก็บรักษาพระบรมสารีริกธาตุและอัฐิธาตุของพระอรหันตสาวกเพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าของอนุชนคนรุ่นหลัง

2. บริโภคเจดีย์ เป็นพระเจดีย์ที่บรรจุของใช้ที่เกี่ยวกับเนื่องกับพระพุทเจ้า ได้แก่ อัฐบริขาร มีบาตรและจีวร เป็นต้น นอกจากนั้นยังรวมไปถึงสถานที่อันเป็นสังเวชนียสถานทั้งสี่ คือ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน รวมพระแท่นที่บรรทมตอนปรินิพพาน อันเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทเจ้ามูลเหตุแห่งการบริโภคเจดีย์นั้น เรื่องก็เกิดขึ้นในเวลาเมื่อพระพุทองค์ทรงประจวบใกล้จะ

ปีที่ 7 ฉบับที่ 4 ประจำเดือนตุลาคม – ธันวาคม 2563

เข้าสู่พระนิพพานเหมือนกัน คือ พระอานนทเถระเจ้าในเวลานั้น ยังมิได้บรรลุมรรคผลถึงขั้นสูงสุด ทูลปรารภว่า แต่ก่อนมาเหล่าภิกษุพุทธสาวกได้เคยเฝ้าเห็นพระองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเนื่องนิത്യ เมื่อพระองค์เสด็จเข้าสู่พระนิพพานแล้ว มิได้เฝ้าเห็นพระองค์ต่อไป เห็นจะพากันว่าแห้ว สมเด็จพระมหากรุณาเจ้าจึงทรงอนุญาตที่สังเวชนียสถานไว้ 4 แห่งสำหรับพุทธสาวกเหล่าใดใครจะเห็นพระองค์ ก็ให้ไปปลงธรรมสังเวช ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่งใน 4 แห่งนั้น คือ

- 1) ที่พระตถาคตเจ้าประสูติ ณ ปาลุมพินีในแขวงเมืองกบิลพัสดุ์ (เดี๋ยวนี้เรียกว่า ตำบลรัมมินเด อยู่ในแขวงเนปาลราชู) แห่ง 1
- 2) ที่พระตถาคตเจ้าตรัสรู้พระโพธิญาณ ณ โพธิพฤกษมณฑลในแขวงเมืองคยา (เดี๋ยวนี้เรียกว่าตำบลพุทธคยา) แห่ง 1
- 3) ที่พระตถาคตเจ้าตบะระทานปฐมเทศนา ณ ตำบลอิสิปตนะมฤคทายวัน ในแขวงเมืองพาราณสี (เดี๋ยวนี้เรียกว่าตำบลสารนาถ) แห่ง 1
- 4) ที่พระตถาคตเจ้าเข้าสู่พระนิพพาน ณ สาลวันในแขวงเมืองกุสินารา (เดี๋ยวนี้เรียกว่าแขวงกาเลีย) แห่ง 1

ที่สังเวชนียสถาน 4 แห่งนี้ เป็นบริโภคเจดีย์ ซึ่งเป็นสถานที่หรือสิ่งทีพระพุทธรองค์ทรงเคยใช้สอยในการบำเพ็ญบารมีจนได้สำเร็จเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยเหตุนี้ จึงมีการสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์สถาน ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาสืบมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2510 : 6)

3. ธรรมเจดีย์ มูลเหตุแห่งธรรมเจดีย์นั้น ในตำราไม่ได้กล่าวเรื่องในตำนาน แต่มีโบราณวัตถุปรากฏเป็นเค้าเงื่อนพอสันนิษฐานมูลเหตุที่เกิดขึ้นว่า คงอาศัยพระพุทธรูปซึ่งทรงแสดงแก่เหล่าพุทธสาวกเมื่อก่อนเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน ว่าพระธรรมจะแทนพระองค์ต่อไปดังนี้ เมื่อล่วงพุทธกาลมาแล้ว ผู้ที่เลื่อมใสในพระพุทธรูปศาสนา บางพวกอยู่ห่างไกลพระธาตุเจดีย์และพระบริโภคเจดีย์ที่มีอยู่ในครั้งนั้น จะไปทำสักการบูชาได้ด้วยยาก ใครจะมีเจดีย์สถานเป็นที่บูชาบ้าง จึงมีผู้รู้พระบรมพุทธานุญาตบัญชา แนะนำให้เขียนพระธรรมลงเป็นตัวอักษรประดิษฐานไว้เป็นที่บูชา โดยอ้างพระพุทธรูปซึ่งตรัสว่า พระธรรมจะแทนพระองค์นั้น จึงเกิดมีประเพณีสร้างธรรมเจดีย์ขึ้นอีกอย่าง 1 มักเลือกเอาพระธรรมที่เป็นหัวใจในพระพุทธรูปศาสนา เช่นคาถาแสดงพระอริยสัจ ว่า “เย ธมมา เหตุปภวา เตสึ เหตุตถาคโต (อาห) เตสญจ โย นิโรธ จ เอว วาที มหาสมโณ” แปลความว่า ธรรมทั้งหลาย มีเหตุ

เป็นแดนเกิด พระตถาคตได้ตรัสถึงเหตุเหล่านั้น เมื่อสิ้นเหตุเหล่านั้นจึงดับทุกข์ได้ พระมหาสมณะมีวาทีตรัสสอนเช่นนี้เสมอ นี่เป็นต้น มาจารึกเป็นธรรมเจดีย์ ครั้นต่อมาถึงสมัยเมื่อเขียนพระธรรมวินัยลงเป็นตัวอักษรแล้ว ก็นับถือคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า เป็นพระธรรมเจดีย์ด้วย (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2510 : 7) ธรรมเจดีย์จึงเป็นสถานที่บรรจุคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและเป็นสิ่งที่จารึก “พระธรรมวินัย” ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

4. อุเทสิกเจดีย์ สิ่งของที่สร้างขึ้นอุทิศพระพุทธเจ้า เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า ไม่กำหนดว่าจะเป็นอย่างใด เช่น อุเทสิกเจดีย์นั้น เป็นของสร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้าไม่กำหนดว่าต้องทำเป็นอย่างใด ถ้ามิได้เป็นธาตุเจดีย์หรือบริภคเจดีย์หรือธรรมเจดีย์แล้ว ก็นับว่าเป็นอุเทสิกเจดีย์ทั้งสิ้น พิเคราะห์ดูโดยโบราณวัตถุที่ปรากฏอยู่ดูเหมือนอุเทสิกเจดีย์ที่ขบทำกันในชั้นแรกจะให้เป็นบัลลังก์ อาศัยประเพณีอันมีมาแต่ครั้งพุทธกาล พุทธสาวกยอมจัดอาสนะไว้รับเสด็จพระพุทธองค์ในเวลาเมื่อเสด็จไปโปรดสัตว์ ณ ที่นั้นๆ จึงสร้างพุทธบัลลังก์เป็นที่สักการบูชาในเวลารำลึกถึงพระพุทธองค์เมื่อเสด็จเข้าปรินิพพานแล้ว เรียกกันว่า อาสนบูชา เป็นอุเทสิกเจดีย์ มีขึ้นก่อนอย่างอื่น (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2510 : 8) อุเทสิกเจดีย์ สร้างขึ้นให้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้าให้เป็นที่พักที่ระลึกกราบไว้บูชาและเพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธบริษัท เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นพุทธานุสสติกรรมฐาน คือ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ เป็นกำลังในการประกอบคุณงามความดีและบำเพ็ญบุญกุศลให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้นไป

สรุป

ประวัติศาสตร์เจดีย์เริ่มต้นจากเนินดินหลุมฝังศพของคนอินเดียโบราณสมัยก่อนพุทธกาลเป็นประเพณีการถวายพระเกียรติแด่พระมหากษัตริย์ ก่อนจะพัฒนาการเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้วกลายมาเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกในพระพุทธศาสนา เจดีย์ไม่ได้หมายถึงเฉพาะสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะก่อด้วยอิฐและปูนที่มีลักษณะทรงสูงมียอดปลายแหลมเท่านั้น แต่มีความหมายรวมถึงสิ่งที่ควรเคารพบูชาในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีเจดีย์ 4 ประเภท ที่นำเสนอมาแล้วข้างต้น

และวัตถุประสงค์ในการสร้างมีความแตกต่างกันแต่เป้าหมายก็ถือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและการเคารพบูชา

องค์ความรู้ใหม่

เจดีย์เป็นสิ่งก่อสร้างที่ควรแก่การเคารพในทางพระพุทธศาสนา มูลเหตุการณสร้างเพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ อัฐิธาตุของพระอรหันตสาวก และอัฐิของบุคคลสำคัญเพื่อให้พุทธบริษัททั้งหลายได้สักการบูชา ต่อมา มีการก่อสร้างแพร่หลายออกสู่ดินแดนต่างๆ เมื่อพระสงฆ์สาวกเดินทางไปประกาศพระศาสนายังดินแดนต่างๆ หากได้นำพระบรมสารีริกธาตุไปด้วยก็จะนำพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุในสถูปเจดีย์ที่ก่อไว้ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้ผู้คนได้เคารพบูชาเป็นหลักยึดเหนี่ยวของจิตใจและเพื่อเป็นการระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เจดีย์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความคิดความศรัทธาเลื่อมใสของของหมู่ชนโดยทั่วไป และยังเป็นศูนย์กลางของการจาริกแสวงบุญของชาวพุทธจากทั่วโลกได้มาบูชากราบไหว้ เป็นสิ่งสำคัญที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาเป็นหลักฐานในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งสำคัญที่ทรงคุณค่ามาตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). อรรถกถาภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
- พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา. (2547). เจดีย์ในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2510). ตำนานพระพุทธเจดีย์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ศิวพร.
- อ.บริรักษ์. (2539). หนังสือพระบรมธาตุ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ชมรมปฏิบัติธรรม แก้วแสงทอง.